

Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași
Departamentul de Sociologie
și Asistență Socială

Holt România
Programul pentru Promovarea
Asistenței Sociale

Revista de cercetare și intervenție socială

Volumul 23

decembrie 2008

**Review of
Research and
Social
Intervention**

**Revue de
Recherche et
Intervention
Sociale**

www.asistentasociala.ro

Maria SANDU

Violența familială – factor
de risc în delincvența
juvenilă

Secțiunea: Teorii despre...

Editura Lumen, 2008

Revista de cercetare și intervenție socială

acreditată CNCSIS, cod 657

Director: prof.dr. Vasile MIFTODE
Redactor șef: conf. dr. Ștefan COJOCARU
Secretar general de redacție: lect. dr. Daniela COJOCARU

International Advisory Board

prof.dr. Nadji RAHMANIA – USTL Lille, Franța
prof.dr. Patrick LeGuirriec – Université Tours, Franța
prof.dr. Victor Groze – Case Western University, Cleveland, SUA
prof.dr. Einar Helander – Lisabona, Portugalia
prof.dr. Karl Garber – ENSP Rennes, Franța
dr. Lindi Endicott – Planned Parenthood, SUA
prof.dr. Vicky Buchan, Colorado State University, SUA
prof. dr. Catherine SELLENET, Université of Nantes, France
prof. dr. Gérard NEYRAND, Université de Toulouse, France

Consultanți pentru domeniul protecției copilului și a familiei

Pintilii PENCIUC/Director Executiv Adjunct DGASPC Iași,
Maria Felicia MIHAI/Director Executiv DGASPC Botoșani,
Ionel Ștefănică ARMEANU/Director Executiv DGASPC Vaslui,
Marian LOSPA/Director Executiv DGASPC Neamț, Sorin
BRAȘOVEANU/Director Executiv DGASPC Bacău

Colectivul de redacție

Antonio SANDU, *Asociația Lumen*; Iuliana ZĂGAN, *Holt România*; Elena MOCANU, *Holt România*; lect. dr. Nicoleta NEAMȚU, *Universitatea Babeș-Bolyai Cluj Napoca*; Mădălina Constantin, *DGASPC Iași*; Raluca Popescu, *ICCV București*

ISSN: **1583-3410** (*varianta tipărită*);

ISSN: **1584-5397** (*varianta online*)

Editura Lumen, Iași

Adresa redacției: Holt România FCSSCF Filiala Iași, Iași,
str. Bistrița, nr. 7, Bl. B13, parter, ap.3, tel./fax: 0332.402515,
email: redactia@asistentasociala.ro

Violența familială – factor de risc în delincvența juvenilă

[Domestic violence – a risk factor in juvenile delinquency]

PhD Lecturer Maria SANDU

Professor, „Alexandru Ioan Cuza” University

Department of Sociology and Social Work

Iasi, Romania, Blv. Carol 11

Phone: 0232.201054

Email: sandum@uaic.ro

Abstract

In contemporary society, violence has become a daily constant implicit to the phenomenon of criminality, the gravity of the matter being referred to in recent studies and reports of specialists in the field. It is of growing concern that violence with its forms of manifestation has invaded the family environment, giving rise to the phenomenon of domestic violence that affects all family members from children to seniors. This study aims at highlighting the co-ocurrent relationship between domestic violence and child abuse, thus defining family violence, which, in certain situations and contexts, may constitute a criminogenic risk factor in general or a delinquency risk factor for minors. Consequently, a positive family environment associates with factors protective from or inhibitive of delinquent behaviour amongst minors, while a negative family environment, in particular a conflictual one, may associate, in certain conditions, with precipitating factors or delinquency risk factors for minors. The argument of this study is based on the theories of socialization and social control, showing that family violence contributes to the deterioration of the family educational climate, which clearly deviates from fulfilling its socialization-education and social control functions. Paradoxically, the family environment is a security space characterized by profound affective relations, while being, at the same time, “the most active centre of

aggressiveness”. As shown in recent studies, the family occupies a top position in what concerns child victimization and revictimization.

Keywords: *human aggressiveness, family violence, child abuse, child victimization, delinquency risk factors*

Agresivitatea umană – analiză conceptuală și modele explicative

Începutul „epocii agresionale în viața individului” rămâne un domeniu rezervat strict ipotezelor. De exemplu, fizicianul Stephen W. Hawking consideră că agresivitatea este rezultatul selecției naturale din timpul locuirii în peșteri sau mai înainte de aceasta, instinctul agresional pare a fi transmis prin ADN (Tănăsescu, I., 2003: 48, n. s. 1). Încă din cele mai vechi timpuri, oamenii s-au întrebat cu privire la cauzalitatea actelor criminale, în speță a celor săvârșite cu violență conturând diverse teorii explicative care dau conținut criminologiei și mai nou, *agresologiei* ca ramură distinctă a acesteia alături de *victimologie*. Potrivit definiției desprinse din documentele Congresului VIII al O.N.U. pentru prevenirea infracțiunilor și tratamentul delincvențelor, Havana, 27 august-7 septembrie 1990, „criminologia este știința care analizează *cauzele infracțiunilor și factorii care influențează comiterea acestora, elaborând politici în materie de prevenire și justiție penală în cadrul planificării sociale de ansamblu*. Totodată, se evaluează *costurile sociale* ale fenomenului infracțional și se urmărește realizarea unei *politici de ansamblu*, pentru obținerea unei *protecții eficiente*, corespunzătoare realităților și nevoilor sociale, aflate în continuă evoluție”. Astfel, *agresologia* studiază cauzalitatea și modalitatea producerii *actului agresional* sub aspectul *conceperii, exercitării și al suportării consecințelor morale și fizice*. Cu alte cuvinte, *agresologia* studiază actul criminogen instituționalizat și capacitatea fizică, morală și intelectuală a agresorului de a realiza aceasta activitate, adică forma *cazurilor particulare de agresiune conștientizate* de actorii acestora. Correlativ este definită *victimologia* care nu face decât să accentueze bazele științifice ale criminologiei. O abordare care face trimitere expresă și la *victime*, atât din perspectiva analizei etiologice, cât și din cea a eficientizării practicii anticriminale, este oferită de Ioan Al. Iacobuță în definirea criminologiei ca știință care „studiază *fapta, făptuitorul și victima*, pentru a stabili *cauzele* care determină și *condițiile* care favorizează sau înlesnesc săvârșirea faptelor penale și a *recomanda măsuri de reeducare* a infractorilor și de *prevenire* a infracționalității (Iacobuță, Al. Ioan, 2002: 35).

Într-un mod mai puțin pretențios, *agresivitatea* poate fi considerată a fi o caracteristică a acelor forme de comportament orientate într-un *sens distructiv*, în vederea producerii unor daune, fie ele materiale, moral-psiologice sau mixte.

Actul agresional este un act de violență *acțională* sau *verbală*, *instantaneu* sau *premeditat*, executat din *intenție* sau din *culpă* prin care se produc *prejudicii sociale* sau *individuale*, cu excepția formelor de agresiune socială „acceptate” (de exemplu, competițiile sportive). *Agresiunea* este un *act voluntar* prin care individul-agresor renunță la rezolvarea „rațională” a conflictului reprezentând o „abatere” premeditată de la regula socială și o „sinteză” a înzestrării biologice proprii (Tănăsescu&Tănăsescu, 2003, pp. 3-4). Din perspectivă etiologică, agresivitatea individului este abordată prin prisma unor modele explicative de natură bio-psiho-socio-culturală, după cum urmează:

a. Determinările generale socio-umane – începând cu agresivitatea omului primitiv și până în prezent – au în vedere *evoluția agresiunii*, singura semnificație referindu-se la „materialitatea instrumentelor agresionale”; conform acestei concepții, agresivitatea s-a adaptat fiecărei epoci, variabila constând doar în „numericitatea” victimelor și agresorilor, instinctul agresiv izvorând din „sufletul primar”.

b. Determinările individuale bio-psiho-patologice sunt exprimate prin *mono-agresiune* sau *experiența individuală* care aspiră la o viabilitate necondiționată aproape pentru fiecare caz exprimată prin următoarele aspecte:

- *dominația agresională* – tendința de a substitui realității obiective propria subiectivitate, refugiul în rezultatul faptului individual ce va fi ridicat la rang de lege individuală;
- *spiritul agresional și cedarea victimei* pe principiul salvării sau reducerii suferinței;
- *conflictul agresional* (momentan, succesiv și integral) menit să înlăture libertatea victimei și exprimarea trăirilor interioare ale acesteia;

Literatura de specialitate acordă o atenție deosebită cauzalității *bio-patologice directe necondiționate* (de exemplu, schizofrenia paranoică); *directe condiționate* (de exemplu, boala psihică cronică cu agravare la consumul de alcool); *indirecte* sau *secundare* (de exemplu, complicația în beția patologică este determinată toxicogen etilic pe un fond patologic, adică *motivația individuală* se transformă într-o *motivație specifică* primind o nouă verigă) (Rășcanu, R., 1994, pp. 11-14).

c. Cauzalitatea socio-culturală cu relevanță criminologică se referă la următoarele aspecte:

- schimbările suferite de *familie* în ceea ce privește *funcțiile socializatoare și educative* în contextul mobilității societății moderne;
- *nivelul de instruire școlară* care conferă forța organizării social-politice, nivelul și starea culturii; astfel, frustrările legate de nivelul scăzut de educație și cultură sunt compensate, uneori, prin comportamente de fraudă (Ungureanu, Georgeta, 2002, p 113);

- *timpul liber* (timpul de care dispune persoana după ce și-a îndeplinit obligațiile familiale, școlare, profesionale etc.) și problemele legate de inadecvata gestionare a acestuia (Amza, T., 1998, p. 182);
- *starea civilă*, respectiv predispoziția persoanelor necăsătorite (de exemplu, crește infraționalitatea feminină în contextul intrării masive a acestora pe piața muncii și a câștigării independenței materiale în primul rând);
- *anturajul negativ* cu influențele sale nocive;
- *stările conflictuale acumulate în timp* (de exemplu, între rude, prieteni, colegi etc.);
- *discriminarea* pe diferite criterii de natură socio-economică, religioasă, etnică, sexistă, sexuală etc.
- *Urbanizarea* cu efectele sale negative în plan socio-cultural;
- *Mas-media și video-violența* prin efectul de propagare și multiplicare;
- *Contribuția victimei* săvârșirea unor agresiuni prin intermediul factorilor de risc victimal – indiferență, neglijență, provocabilitate, neputință etc.
- *Dependența*, în sens larg, de substanțe psihoactive, de persoane, de muncă, economică etc.

d. *Cauzalitatea economică* evidențiază faptul că fenomenul agresional poate fi cauzat atât de prosperitate cât și de sărăcie, printre factorii determinanți numărându-se *șomajul și instabilitatea* în plan psiho-socio-economic generată de acesta; *industrializarea* și efectele secundare; *nivelul de trai* influențat de creșterea alarmantă a șomajului; *crizele economice* ca factor de risc, corelație evidentă până la marea criză din 1929;

Violența familială – formă de manifestare a agresivității umane

Violența este în esență o *problemă psihosocială* ca rezultat al interacțiunii dintre *ereditate și mediu*, fiind definită fie sinonim cu *agresivitatea* (accepțiunea psihosociologică), fie în strânsă legătură cu transgresarea normelor sociale ca *act deviant* în sens larg (accepțiunea strict sociologică) sau fie ca *parte componentă a faptei penale* ori cu justificată aparență penală (accepțiunea criminologică). Conform Consiliului Europei *violența în familie* „reprezintă orice act sau omisiune comisă în interiorul familiei de către unii dintre membrii acesteia, care aduce atingere vieții, integrității corporale sau psihologice sau libertății altui membru al aceleiași familii sau vătămă în mod serios dezvoltarea personalității lui”. *Violența în familie* – accepțiunea juridică – reprezintă orice acțiune fizică sau verbală săvârșită cu intenție de către un membru de familie împotriva altui membru al aceleiași familii, care provoacă o suferință fizică, psihică, sexuală sau un prejudiciu material (Legea nr. 217/2003 pentru prevenirea și combaterea violenței în familie).

Violența domestică (în sens larg) – accepțiunea științelor socio-umane – este definită ca orice formă de agresiune, abuz sau intimidare, dirijată împotriva unui membru de familie, unei rude de sânge sau contra altor persoane din mediul familial. În sens larg, definirea violenței domestice în accepțiunea științelor socio-umane coincide cu perspectiva juridică asupra violenței în familie bazată pe definirea legală a familiei extinse (L 217/2003). În sens restrâns, violența domestică pune accentul pe agresiunile exercitate asupra femeilor și copiilor.

- *familie* – părinții și copiii acestora (art. 4 alin 1 lit b));
- *familie extinsă* – copilul, părinții și rudele acestuia până la gradul IV inclusiv (art. 4 alin 1 lit c));
- *familie substitutivă* – persoanele, altele decât cele care aparțin familiei extinse, care, în condițiile legii, asigură creșterea și îngrijirea copilului (art. 4 alin 1 lit d)).

Violența domestică (în sens restrâns) se referă la *ansamblul conflictelor din grupul familial, care au ca efect maltratarea partenerului – violență matrimonială – sau a copilului*. De asemenea, constituie *violență în familie*, împiedicarea oricărui membru al familiei de a-și exercita drepturile și libertățile fundamentale. *Violența familială* este explicată în literatura de specialitate prin prisma a două mari orientări: *teoriile psihologice* care explică violența prin *trăsături individuale* (*personalitatea agresorului, personalitatea victimei, probleme psihosociale* legate de alcoolism, comunicare, sănătate mentală etc.) și *teoriile sociologice* cărora se circumscriu *curentul cultural* – (de exemplu, predominanța *factorilor culturali* este exprimată prin *normele sociale* care permit sau condamnă exprimarea violenței în interiorul familiei) și *curentul socio-structural* (corelat cu feminismul și evidențiind predominanța factorilor structurali și discriminatori cum ar fi *inegalitățile de sex, inegalitățile etnice, inegalitățile* determinate de apartenența la o anumită *clasă socială, inegalitățile generaționale* etc.

Un tip particular al violenței în familie este reprezentat de *violența conjugală*. Deși fiecare caz de violență conjugală se desfășoară în condiții specifice și are cauze particulare, există, totuși, o serie de „factori comuni” (Rădulescu, S. M., 2001, pp.79-91), care definesc existența și tendințele fenomenului la nivelul întregii societăți. Acești factori vizează, în primul rând, atitudinile și stereotipurile sociale cu privire la rolul “dominant” al femeii și cel “subordonat” al acesteia, inegalitățile dintre sexe, pe scurt ceea ce se poate denumi „organizarea patriarhală a familiei” și a societății, în funcție de poziția de autoritate și putere a bărbatului.

Rolul mediului familial în etiologia delincvenței juvenile

Familia, ca instanță de socializare primară și continuă și în același timp, factor al controlului social în cadrul societății, reprezintă „o condiție sine-qua-non a împlinirii personalității și a realizării profesionale” (Jinga, I., Negreț, I., 1999, p.

127). Dar pe lângă aceste calități, familia poate reprezenta și un grup în care au loc tensiuni și conflicte, care nu vor trece fără urmări în viața copilului. Fără îndoială că familia, primul mediu de viață al copilului exercită o influență considerabilă asupra dezvoltării acestuia. Istoria fiecărei familii, cu problemele ei specifice care-i conferă o notă proprie în raport cu toate celelalte, contribuie în mod hotărâtor la conturarea profilului personalității copilului, acest „candidat la umanitate”, cum admirabil îl definește Pieron (Iancu, Stela, 2000, p. 23). Drept urmare, studiile de specialitate relevă relația directă *dintre climatul educativ familial* (stilul educativ familial, atmosfera familială, tehnici de influență) și *integrarea socială*, definită ca situația în care un individ se manifestă ca membru al unei colectivități, fiind capabil să participe la viața acesteia, să recepteze și să prelucreze informația specifică, să comunice printr-un sistem simbolic împărtășit de toți, să ocupe poziții și să își asume roluri legitime. Integrarea presupune totodată și o anume implicare emoțională a individului, încredere, sentiment de securitate, posibilitatea de a conserva respectul de sine și al celorlalți. Studiile lui Saxton indică o corelație înaltă între stilurile educative parentale și dezvoltarea afectivă, deci între stilurile educative și integrare (Stăciulescu, Elisabeta, 1997: 108).

Disponem de puține anchete care să coreleze direct *stilurile educative parentale* cu *devianța comportamentală* sau cu *delincvența*, ca manifestări sau consecințe ale unui grad scăzut de integrare. În cele mai multe cazuri, această relație este mediată de variabile mai ușor de pus în evidență și de măsurat cum ar fi *structuri familiale disimetrice, conflicte și violențe conjugale* asociate aproape în toate cazurile cu *conflicte între părinți și copii și cu maltratarea acestora* din urmă etc. O cercetare relevantă în acest sens este cea efectuată de Michel Gilly în 1976 care a avut ca obiectiv stabilirea *influenței climatului educativ familial asupra comportamentului elevilor și randamentului școlar*. Cercetătorii au plecat de la ipoteza fundamentală conform căreia școlarul are nevoie de un cadru general de viață în care să se simtă în siguranță. „Pentru aceasta el are nevoie de părinți calmi, înțelegători, afectuoși, destul de maleabili în raporturile lor cu copilul, fără a da dovadă însă de slăbiciune. El are nevoie să simtă că părinții se ocupă de el, că iau parte la micile lui necazuri și la problemele care îl interesează și că nu se dezinteresează de ceea ce se întâmplă la școală. Dar în același timp el are nevoie de un cadru de disciplină destul de ferm pentru a nu-l lăsa să-și închipuie că libertatea lui este fără margini și, totodată, să știe că părinții săi împărtășesc același nivel de exigență” (Gilly, M., 1976, pp. 38-39). Autorul reușește să evidențieze influențele negative exercitate asupra elevilor slabi de climatul familial care, la rândul lui, este determinat de o serie de factori cum ar fi lipsa de autoritate din partea mamei; lipsa acordului dintre părinți asupra problemelor de autoritate; lipsa de calm și stabilitate în comportamentul părinților; intoleranța părinților față de anumite comportamente ale copilului care tulbură atmosfera familială (față de zgomot și dezordine, față de nesupunere și lipsa de respect); pedepse corporale și privațiuni;

intervenții verbale sub forma ridicării tonului vocii și amenințărilor (Gilly, M., 1976, pp. 237-254).

Delicvența juvenilă este adesea asociată cu *abuzul asupra copilului* și cu *neglijarea*. Este cunoscut faptul că există o incidență ridicată a abuzului și neglijării în cadrul populațiilor delincvente, precum și o incidență ridicată a delincvenței în rândul adolescenților maltratați. Preocupat de efectele pe care le are deficitul de control social asupra unor forme și inadaptare socială, Travis Hirschi a elaborat o *teorie a controlului social* care consideră delicvența juvenilă ca fiind determinată fundamental de „eșecul de socializare” realizat de familie, școală și comunitate. Acest eșec constă în absența sau intensitatea scăzută a modelelor parentale, lipsa scopurilor educaționale și respingerea validității normelor morale. După Hirschi, orice proces de socializare trebuie să favorizeze conformarea la regulile sociale, asigurând formarea unor legături puternice între individ și societate. În cazul socializării tinerilor, această legătură trebuie să se caracterizeze prin câteva elemente esențiale privind *atașamentul* (acesta reflectă relațiile afective pe care tinerii le nutresc față de persoanele semnificative din viața lor), *angajamentul* în forme de activitate convențională și legitimă, *implicarea* sau participarea efectivă a tânărului la activități convenționale, precum și *convingerea* sau credința în validitatea socio-morală a normelor și valorilor sociale. Teoria lui T. Hirschi subliniază, în fapt, ideea că între delincvenți și societatea legitimă nu se pot stabili legături care să includă cele patru elemente circumscrise controlului social și că posibilitatea de a adopta o conduită delincventă scade pe măsură ce tânărul internalizează valorile convenționale ale modelului cultural socializator și este controlat prin intermediul legăturilor sociale menționate (Rădulescu, S. M., 2004, pp.59-60). Având în vedere natura extrem de complexă și variată a factorilor care produc, determină sau favorizează fenomenul de delincvență juvenilă, atât sociologia delincvenței cât și criminologia, cuprind o multitudine de modele cauzale, ipoteze, teorii, interpretări, orientări, fiecare dintre ele cu o anumită utilitate pentru interpretarea determinantelor care conduc la conduita delincventă. Deoarece fenomenul de delincvență juvenilă are o serie de condiționări și determinări cauzale multiple, există multe tentative de explicare a acestuia, precum și multe modele teoretice în acest domeniu. Specialiștii în domeniul delincvenței juvenile clasifică teoriile explicative în trei mari categorii aparținând orientărilor *biologice* (în care predomină factorii cu caracter genetic-ereditar), *psihosociologice* (factori psihosocio-culturali explicând conduita dobândită) și *mixte*, cea din urmă combinând mai multe elemente etiologice (Grecu, Florentina, Rădulescu, S. M., 2003). Așa cum rezultă din tabelul următor, *abordarea sociologică* este cea avută în atenție deoarece pe baza acesteia se fundamentează și explicațiile cu privire la etiologia conduitei delincvente în cazul analizat. Punctul comun al acestor teorii este încercarea de a explica actul delincvent, prin prisma factorilor socio-culturali care transcend individul și care argumentează în fapt ideea că *răspunderii socio-juridice personale* îi inculcă o puternică *latură socială* identificată mai ales în rândul *minorilor și tinerilor*.

MODELE EXPLICATIVE ȘI TEORII REPREZENTATIVE ÎN DELINCVENȚA JUVENILĂ	FACTORII DE RISC DELINCVENȚIONAL
ORIENTAREA BIO-ANTROPOLOGICĂ	• <i>Factori bioconstituționali, neuropsihici și ereditari în geneza actului infracțional</i>
ORIENTAREA PSIHIATRICĂ-PSIHOLOGICĂ Teoriile psihologice Terii psihanalitice Teorii psihiatrice	• <i>Capacitățile intelectuale, structura personalității și dezvoltarea personalității;</i> • <i>Conflictele interne, probleme emoționale sau sentimentele de insecuritate și inferioritate;</i> • <i>Patogenia psiho-nervoasă în explicarea fenomenului infracțional</i>
ORIENTAREA SOCIOLOGICĂ Modelul consensual 1. Teoria dezorganizării sociale (Școala de la Chicago) 2. Teoriile controlului social • Teoria atașamentului (T. Hirschi) • Teoria abținerii (W. Reckless) • Teoria circumstanțelor (D. Matza) 3. Teorii de esență culturalistă • Teoria asociațiilor diferențiate (E. Sutherland) • Teoria conflictelor de cultură (T. Sellin) • Teoria „subculturilor delinvente” (A. Cohen) 4. Teorii de esență funcționalistă • Teoria tensiunilor sociale sau motivațională (R.K. Merton) • Teoria oportunităților diferențiate (Cloward și Ohlin) Modelul conflictual • Teoria etichetării (F. Tannenbaum, E. Lemert, H. Becker)	1. Mediul familial • Deficiențe de relaționare și comunicare • Scăderea sau lipsa controlului parental și a supravegherii • DEZERTISMUL FAMILIAL – relațiile conflictuale și violența intrafamilială • Metode disciplinare bazate pe sancțiuni • Reacții critice și modele negative de raspuns la sancțiuni 2. Mediul școlar • Eșec școlar • Deficiențe de relaționare și comunicare • Devianță școlară • Abandon școlar 3. Grupul de egali • anturaj negativ – frecvență și durată crescută 4. Mass-media și video-volența 5. Contextul socio-cultural – „cultura sărăciei” (sistem negativ de valori, mentalități retrograde, stil de viață caracterizat de dependență etc.) 6. Contextul socio-economic – <i>inegalitățile sociale</i> (sărăcia acționând prin prisma factorului socio-cultural și moral).

Fig. 1 - Teorii explicative și factori de risc în delincvența juvenilă¹

¹ Pentru detalii privitoare la teoriile explicative de factură sociologică a se vedea Cristian Lazăr, „Elemente de criminologie”, în Durnescu, I., 2002, pp. 173-215.

Victimizarea copilului în mediul familial – factor de risc delinvențional

Violența domestică și abuzul asupra copilului sunt văzute ca fiind două probleme sociale distincte, dar cercetările au arătat că în multe familii acestea coexistă, între cele două fenomene existând multiple *corelații*. Pentru anumiți autori, chiar dacă copilul nu este abuzat sau neglijat în mod *direct*, însăși *expunerea la violența domestică* este o formă de « molestare » din cauza efectelor negative asupra dezvoltării copilului. Astfel, copiii expuși violenței domestice sunt incluși de serviciile sociale în categoria celor neglijăți, din cauza lipsei de protecție a lor. Cercetări recente au permis identificarea unei *tipologii a dinamicilor familiale în situații coocurente* după cum urmează (Appel și Holden, 1998):

- Tatăl *este responsabil atât de violența domestică cât și de maltratarea copilului* – violență familială directă *asupra copilului*;
- Tatăl este violent față de mamă, care, la rândul său, reacționează la victimizarea sa prin neglijarea copilului – violență familială indirectă asupra copilului;
- Violența conjugală (*între soți*) coexistă cu maltratarea copilului de către ambii părinți;
- Violență domestică bidirecțională – violență conjugală *asociată atât cu maltratarea copilului de către ambii părinți, cât și cu violență din partea copilului spre ambii părinți*.

Asistenții sociali, cei care lucrează în domeniul protecției copilului, se confruntă zilnic cu familii care nu oferă o îngrijire adecvată copiilor lor. Copiii sunt expuși unor tipuri diferite de neglijare, precum și unor comportamente abuzive din punct de vedere emoțional, fizic și/sau sexual (Miftode, V, 2002, p. 211). Abuzul familial este comis chiar de membrii familiei copilului, acesta este grav deoarece are loc o „o dublă traumatizare” - în urma abuzului propriu-zis și trauma în ceea ce privește atașamentul față de persoanele în care avea încredere și pierderea sentimentului de securitate oferit de familie (Constantin, Mădălina, 2004, pp. 53-54). Fenomenul de abuz asupra copilului este considerat un fenomen multidimensional fiind prezent în toate societățile și la toate nivelele acestora și rezultând din interacțiunea mai multor elemente: particularități ale copiilor și părinților, relațiile care se stabilesc în cadrul intrafamiliar, contextul cultural, comunitar și societal. Copilul face parte din categoria persoanelor cu vulnerabilitate victimală crescută, din cauza particularităților psihocomportamentale și de vârstă specifice – lipsa aproape completă a posibilităților fizice și psihice de apărare, capacitatea redusă de anticipare a unor acte comportamentale proprii sau ale altora, în special ale adulților, capacitatea empatică redusă, imposibilitatea de a discerne între intențiile bune sau rele ale altor persoane, nivelul înalt

sugestibilitate și credulitate, sinceritatea și puritatea sentimentelor, gândurilor și intențiilor lor etc. Din cauza acestor caracteristici ei pot fi ușor antrenati în acțiuni victimizante, pot fi manevrați, mințiți, determinați să comită acte ale căror consecințe negative nu pot să le prevadă (Iacobuță. I. A., 2005, p. 301). Prin *abuz asupra copilului* se înțelege orice acțiune voluntară a unei persoane care se află într-o relație de răspundere, încredere sau de autoritate față de acesta, prin care este periclitată viața, dezvoltarea fizică, mentală, spirituală, morală sau socială, integritatea corporală, sănătatea fizică sau psihică a copilului (art. 89, alin 1 din *Legea nr. 272 din 2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului*). Rezultă de aici că abuzul asupra copiilor poate lua mai multe forme – neglijare, abuz fizic, abuz sexual și abuz emoțional – acestea întâlnindu-se mai des în diverse combinații decât singure (art. 89, alin 2 din *Legea nr. 272 din 2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului*). Sub aspectul consecințelor abuzului asupra copilului, nu există diferențe de la o cultură la alta, ceea ce se atinge în maltratare fiind structurile de bază ale ființei umane. Acestea condiționează capacitatea individului de a se adapta eficient, de a avea o viață autonomă, ceea ce înseamnă inteligență și creativitate în găsirea soluțiilor la micile și marile probleme ale adaptării, și de a crește copii sănătoși și normali (Muntean, Ana, Popescu, M, Popa, S., 2001, p. 65). Copiii care cresc într-un mediu familial violent dezvoltă atitudini și comportamente ce-i fac ușor de recunoscut, ei prezentând probleme legate de dezvoltare, sănătate fizică și mentală, adaptare la mediul familial și școlar, dependentă etc. (Neamțu, G., 2004, pp. 693-695).

Conduita antisocială a copilului este corelată în literatura de specialitate cu diferite tipuri de familie – dezorganizată, *conflictuală* hiperautoritară sau hiperpermisivă – stabilite în funcție de modul de organizare și relațiile intrafamiliale. Cercetările contemporane care corelează direct structura familială și comportamentul delinvent sunt într-un număr foarte scăzut, însă se consideră că „dezorganizarea familiei” este un factor predictor al delinvenței juvenile pentru faptul că aceasta influențează un număr crescut de variabile ale interacțiunii părinte-copil (Wells și Rankin, 1986; Goetting 1994; Chen și Kaplan, 1997 *apud* Kierkus, C. A., Baer, D, vol. 44, nr. 4 din 2002, pp. 425-458, și p. 430). Astfel, în funcție de factorii familiali care determină devianța și delinvența juvenilă, literatura de specialitate distinge între patru modele sau paradigme ale funcționării familiei și anume:

- „paradigma neglijării parentale” (*neglect paradigm*) este propusă drept cadru de analiză a familiilor caracterizate prin lipsa de implicare a părinților – în special a tatălui – și diminuarea sau absența supravegherii parentale;

- „paradigma conflictului familial” (*conflict paradigm*) are în vedere analizarea familiilor în care părinții și copii se regăsesc într-o rețea de conflicte constante; cel puțin la nivel conceptual, acest model poate include și „paradigma

familiei perturbate” (*disruption paradigm*), în situația unui dezechilibru relațional continuu;

- „paradigma familiei deviate” (*deviant behaviour and values paradigm*) este cadrul de analiză al familiilor în care părinții au comportamente deviate și chiar delincvente, determinându-i să tolereze sau chiar să încurajeze aceste comportamente la copiii lor.

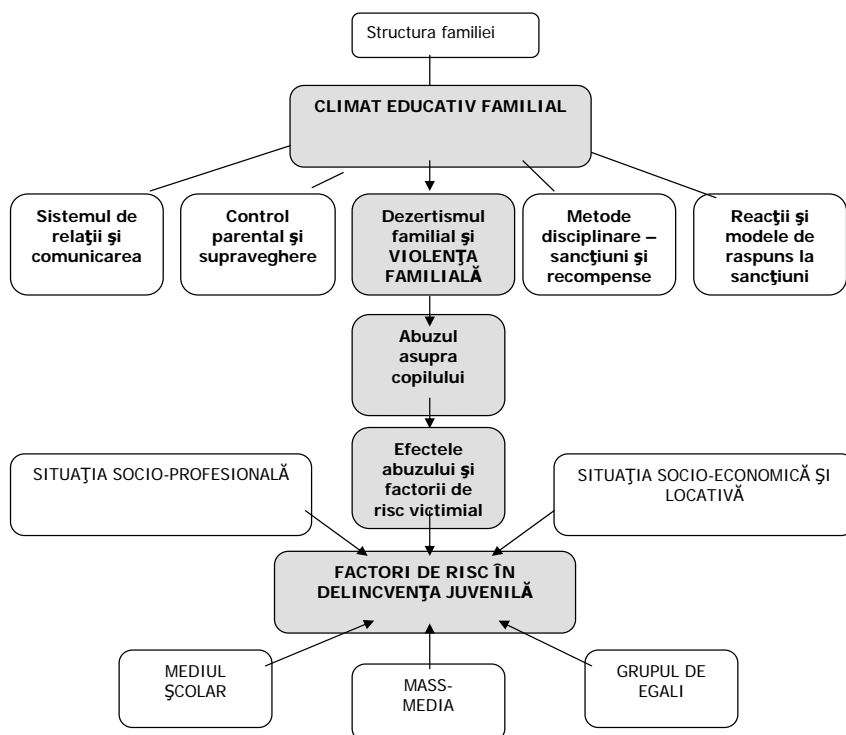

Fig. 2 Rolul mediului familial în etiologia delincvenței juvenile

Însă, chiar în categoria familiilor „organizate”, putem diferenția familii caracterizate prin accentuate stări conflictuale de intensitate și durată diferite (cearta, neînțelegerile, contrazicerea ascuțită, refuzul unor obligații conjugale sau familiale și chiar agresivitatea fizică, alungarea din domiciliu, existența unor relații adulterine). În situațiile în care intensitatea, conținutul, forma de manifestare și frecvența conflictelor intraconjugale și intrafamiliale cresc semnificativ, acestea capătă valențe dezorganizatoare în microgrupul familial, devenind simptome ale „sindromului disfuncțional familial”. (Mitrofan, Iolanda, 1989). În fiecare din aceste tipuri de familie, copiii, datorită marii lor sensibilități, receptează și trăiesc deosebit

de intens orice eveniment intervenit între părinții lor. „Coparticiparea” lor la certurile, neînțelegerile, conflictele, agresivitățile și violențele manifestate în cadrul familiei le este total nefavorabilă. După cum demonstrează diferite cercetări, efectul principal al relațiilor interpersonale conflictuale din cadrul familiei asupra personalității copiilor îl constituie „devalorizarea modelului parental” și pierderea posibilității de identificare cu acest model. Mai mult, modelul parental poate fi respins activ de către copii astfel devenind un „model negativ” care treptat poate conduce la stimularea și dezvoltarea agresivității și comportamentului antisocial. Consecințele pe termen lung ale victimizării copiilor sunt evidente mai ales în plan psihic (tăceri încăpățânate, reacții neașteptate, fenomene depresive, inhibiții aparent nemotivate, frică de viață, capacitate de activitate productivă redusă, sentimentul de a fi respins de cei din jur, încercări suicidare etc.) fiind fenomene care ar putea să apară până în cel de-al patrulea deceniu de viață al victimei și care, numai după o analiză minuțioasă, ar putea fi identificate drept consecințe ale unor victimizări suferite în timpul copilăriei sau adolescenței precoce (Iacobuță I. A., 2005, p. 304).

Evaluarea factorilor de risc delincvențional și identificarea formelor de abuz din cadrul familiei – studiu de caz

Argumentația studiului de față se bazează pe teoriile socializării și controlului social arătând că dezertismul familial și violența familială contribuie la deteriorarea mediului familial – cu efecte negative asupra copilului. Paradoxal, familia poate deveni din mediu socio-educativ un mediu în care copilul este victimizat și revictimizat. Dar intensitatea agresivității în mediul familial este foarte greu de măsurat, ceea ce determină și limitele cadrului metodologic al prezentului demers. Scopul demersului investigativ a constat în evidențierea relației coocurente dintre violența domestică și abuzul asupra copilului care în anumite situații și contexte – factori personali și sociali – se poate constitui în factor de risc delincvențional pentru minori. Obiectivele specifice se regăsesc în operaționalizarea conceptelor de climat educativ familial pozitiv și negativ; factori protectivi și factori de risc delincvențional constând în atingerea următoarelor aspecte:

- Identificarea factorilor de risc delincvențional din cadrul mediului familial
- Identificarea formelor de manifestare a violenței în familie și consecințe asupra minorilor.
- Identificarea *factorilor pozitivi (protectivi) din mediul familial* care contracarează efectele negative asupra minorilor.
- Identificarea factorilor care influențează conduita generală a minorului.
- Identificarea de *soluții specifice* în vederea intervenției sociale asupra minorului și familiei acestuia.

Analiza de caz are în vedere o situație tipică de *violență familială directă și indirectă* asupra *minorului* care a comis o *faptă penală* și vine să argumenteze în fapt, necesitatea dezvoltării *activității de prevenție a delincvenței juvenile* în serviciile de probațiune în parteneriat cu departamentele pentru *prevenirea și controlul violenței familiale și serviciile de mediere a conflictelor intrafamiliale*.

Prezentarea faptei penale comisă de către minor

Minorul a fost coinculpat în legătură cu săvârșirea infracțiunii de „vătămare corporală” fiind cercetat ca urmare a plângerii depusă la poliție de către victimă. Astfel, așa cum rezultă din rechizitoriul, minorul în vârstă de 15 ani, fără antecedente penale, a participat, pe timp de noapte, alături de alți doi minori, la comiterea unei fapte cu violență – lovirea unui tânăr. Minorul recunoaște în totalitate săvârșirea faptei sub aspectul inițiativei spontane și al asumării rolului infracțional, insistând totodată pe caracterul provocator al conduitei părții vătămate. Drept urmare, în legătură cu cercetarea acestei cauze – comiterea infracțiunii de „vătămare corporală” parchetul a solicitat serviciului de probațiune de pe lângă tribunal întocmirea unui referat de evaluare psihosocială privind pe inculpatul minor.

Întocmirea referatului de evaluare psihosocială

A. Identificarea factorilor de risc delinvențional din mediul familial

Așa cum rezultă din referatul de evaluare, minorul în vârstă de 15 ani, provine dintr-o familie biparentală în curs de divorț. Acesta locuiește împreună cu tatăl, mama și sora sa în apartamentul proprietate personală a părinților, în condiții adecvate de trai. Veniturile lunare ale familiei, constituite din salariile părinților și două alocații de stat, sunt considerate a fi îndestulătoare pentru un trai decent – aspect evidențiat mai ales de către mama minorului care a dezvoltat de-a lungul timpului o pronunțată dependență financiară (și nu numai) față de tatăl minorului. Dificultățile minorului au apărut odată cu manifestările violenței familiale – violență conjugală (între părinții minorului) asociată cu abuz emoțional și fizic asupra copiilor – concomitent cu introducerea acțiunii de divorț de către mamă și separarea locativă provizorie a acesteia. Ca efect imediat s-a putut observa, pe fondul diminuării autorității materne și implicit a supravegherii minorului, apariția unor manifestări atitudinal-comportamentale cu aspect pre-delinvențional, cu referire strictă la *lipsa de acasă pe timp de noapte* asociată cu *frecventarea unui anturaj negativ* din care făceau parte și minori cu o *conduită antisocială, absenteism* corelat cu *scăderea randamentului școlar*. În general, în familie există un climat negativ, caracterizat prin *tensiuni, conflicte și violență conjugală*. Deosebi, tatăl minorului manifestă reacții impulsive față de toți membrii familiei – abuz emoțional, fizic și sexual față de soție; abuz emoțional și fizic față de copii.

De asemenea, mama minorului își agrează atitudinal-verbal soțul și uneori, copiii (neglijăți ca efect al violenței conjugale) manifestând reacții de retragere și abandon în fața agresiunilor de ordin emoțional, fizic și sexual. Ca atare, minorul manifestă un atașament declarat față de tatăl său, pe care *il ascultă mai mult*, precum și o reacție de respingere față de mama sa, a cărei prezență în locuință o asociază cu tensiunile și conflictele existente în familie. Mama relatează despre minor că este *cam supărăcios* pe fondul unei firi *impulsive* la fel ca a tatălui său (de menționat că tatăl minorului a fost victima abuzurilor din familia de origine), aspecte confirmate de către minor. Această conduită anunță practic comportamentul infracțional al minorului, care s-a manifestat ca o criză de scurtă durată, în contextul sus amintit. În aceste condiții, mama își explică comportamentul infracțional al minorului prin reacția impulsivă pe care acesta a avut-o la *provocarea* părții vătămate și de aceea, mama este solidară cu fiul său sprijinindu-l moral pe perioada procesului penal. Dimpotrivă, tatăl manifestă agresivitate crescută față de minor, aplicându-i nenumărate corecții fizice, mai ales ca reacție la comiterea faptei penale de către acesta. Prin urmare, se poate concluziona cu privire la climatul educativ familial care este marcat de următoarele aspecte:

- Prezența *climatului familial negativ – dezertism și violență* – pe o perioadă îndelungată de timp, caracterizat de tensiuni și conflicte care izbucnesc periodic prin atitudini și comportamente violente între părinții minorului (*violență conjugală*) – violență verbală (manifestată cu predilecție de către mamă), sexuală și fizică (manifestată cu predilecție de către tată);

- Prezența abuzului direct asupra minorului – fizic și emoțional din partea tatălui; verbal, emoțional și neglijare din partea mamei;

- Prezența *abuzului indirect asupra minorului* prin faptul că acesta *asistă* la scenele violente dintre părinți; mai mult, minorul este *folosit și manipulat* (mai ales de către tatăl său) în vederea rezolvării problemelor de cuplu (inclusiv cele procesual-civile și penale).

Efectele imediate ale climatului familial negativ și deci abuziv asupra minorului constau în următoarele aspecte:

- *Sentimente ambivalente în relația cu ambii părinți* – frică față de tată asociată cu neîncrederea și slăbirea atașamentului față de mamă;
- *Agresiune atitudinal-verbală* (mergând până la amenințare) a minorului față de mama sa;
- Manifestarea unui *fals atașament* al minorului față de tată, condiționat de frică și siguranța materială pe care tatăl său o promite
- Slăbirea controlului parental și a supravegherii minorului de către părinți, aspect contracarat de către tată prin exacerbarea autorității și forța fizică, iar de către mamă prin neglijare, retragere și abandon

- Prezența *frustrării afectiv-comunicaționale* în relația cu ambii părinți asociată cu tendința minorului de a-și găsi refugiul în anturajul de la bloc sau cel din cartier.

B. *Identificarea factorilor de risc delincvențional din mediul școlar*

Minorul este elev în clasa a X-a la un liceu din localitatea de rezidență. Astfel, începând din clasa a IX-a (odată cu intentarea divorțului între părinți), minorul a înregistrat o scădere progresivă a randamentului școlar, cauzat în principal, de *absenteism și relațiile tensionate cu unii colegi din școală*. Diriginta îl caracterizează pe minor ca fiind o persoană *ascultătoare, harnică și modelabilă dacă este abordată cu tact, răbdare și fermitate* și totodată, o persoană *impulsivă, independentă și foarte influențabilă*. Minorul este pasionat în general de sport – dorește să practice fotbalul și boxul; în vacanțe și în timpul liber, minorul merge în general la bunicii paterni din mediul rural.

C. *Identificarea factorilor de risc delincvențional din grupul de egali*

Minorul nu frecventează un anume anturaj, acesta având, ca și membrii familiei sale, o bună reputație în cadrul comunității. În general, minorul își petrece timpul liber ieșind cu prietenii – printre care se numără și martorii în cauză – în cartier, ieșiri prilejuite de *plimbarea câinelui*. Câteodată, mai ales duminica, minorul își însoțește mama (la insistențele acesteia) la biserica din cartier. Însă, în ultima perioadă, odată cu amplificarea conflictelor intrafamiliale, minorul manifestă tendința de a se asocia cu persoane necunoscute din cartier.

D. *Identificarea factorilor de risc delincvențional în relația cu victima*

Din informațiile culese rezultă că minorul a săvârșit fapta ca reacție la provocarea părții vătămate, care se afla în stare de ebrietate. Din analiza atitudinal-comportamentală a minorului, anterior săvârșirii faptei rezultă că deși acesta are o fire interiorizată și impulsivă, a reușit întotdeauna să se controleze în mediul social – familie, școală, comunitate. Astfel, minorul relatează că este foarte sensibil la agresiunile verbale și fizice față de persoanele, animalele sau lucrurile (în general) la care *ține foarte mult* – de exemplu, câinele său. Drept răspuns, prima tendință de reacție a minorului este agresiunea verbală, iar în ceea ce privește agresiunea fizică reușește să o controleze. – *Când eram mai mic se întâmpla să mă iau la bătaie cu băieții..., acum însă reușesc să mă abțin*. În acest sens, minorul relatează că autocontrolul agresivității se bazează pe elemente cum ar fi: evitarea suferinței personale (*remușcări*); evitarea suferinței ce ar putea fi provocată celor apropiați; înțelegere și toleranță față de persoanele cunoscute (*nu merită să răspund la provocările unui prieten*). Minorul regretă fapta comisă, atât sub aspectul implicațiilor juridice, cât și sub aspectul pierderii controlului la provocarea unei persoane în stare de ebrietate. Totuși, minorul nu este dispus să înțeleagă *perspectiva victimei*, manifestând chiar *nepăsare și respingere* față de aceasta, ceea ce implică văditul rol corector atribuit faptei sale.

E. Factorii favorizanți ai comportamentului infracțional

Minorul recunoaște în totalitate săvârșirea faptei sub aspectul inițiativei spontane și al asumării rolului infracțional, insistând totodată, pe caracterul provocator al conduitei părții vătămate – starea de ebrietate, precum și agresiunea verbală (*m-a înjurat de mamă*) și fizică (*a dat cu piciorul în câinele meu*). Este interesant de menționat că, deși minorul a răspuns inițial prin agresivitate verbală (*ce ai cu câinele meu?*), atitudine menținută și după injuriile aduse de către victimă mamei minorului, reacția agresivă de lovire a fost declanșată de sunetele scoase de câine – *Când câinele a început să latre, am lovit cu palma și mi-am continuat drumul, fără să mă mai intereseze ceva*. În continuarea relatării, minorul a menționat că *era prea nervos ca să se mai gândească la starea părții vătămate*, cu toate că *de obicei nu-i bagă în seamă pe oamenii beți și îi evită pe cât posibil*.

F. Analiza și sinteza factorilor psihosociali ai conduitei generale

Din această perspectivă au fost conturați în cadrul referatului de evaluare prezentențial, *factorii psihosociali pozitivi* ai conduitei generale, respectiv *inhibitori* ai comportamentului infracțional, contrabalansați de către *factorii negativi ai conduitei*, respectiv *precipitatori* ai comportamentului infracțional, după cum urmează:

- Existența caracteristicilor personale care permit un nivel crescut de adaptare și integrare socială, precum și disponibilitatea manifestă către schimbarea atitudinal-comportamentală în sensul controlului agresivității;
- Suport emoțional (mai ales din partea mamei) și material din partea familiei lărgite asociat cu disponibilitatea acesteia pentru supravegherea minorului (tatăl împreună cu rudele din partea acestuia);
- Încadrarea într-o formă de învățământ asociată cu dorința de continuare a studiilor și de obținere a unei calificări profesionale;
- Lipsa antecedentelor penale;
- Temperament interiorizat și impulsiv asociat cu predispoziția către reacții agresive ca răspuns la provocări;
- Existența problemelor de comunicare între părinți și părinți-minor pe fondul unui climat familial negativ caracterizat prin tensiuni, conflicte și violență;
- Diminuarea autorității parentale asociată cu agresivitatea tatălui în familie și cu slaba implicare a mamei în reechilibrarea climatului familial;
- Diminuarea controlului și a supravegherii din partea părinților;
- Scăderea randamentului școlar cauzată în mare parte de absenteism;

- Tendința de a frecventa un anturaj negativ din care fac parte și tineri cu antecedente penale, asociat cu gradul crescut de influențabilitate al minorului;
- Predispoziția spre consumul de alcool, însoțit sau nu de impulsivitate;
- Lipsa empatiei față de victimă asociată cu reacții de etichetare și respingere a acesteia.

Pe baza analizei factorilor statici și evolutivi care influențează conduita generală a minorului se poate estima un *risc crescut de a comite infracțiuni de același gen și un risc mediu pentru siguranța publică*.

G. Conturarea perspectivelor de reinsertie socială

În consecință, ținându-se cont de caracterul evolutiv al factorilor psihosociali, cu relevanță asupra conduitei generale, au fost conturate perspective realiste privind reinsertia socială a minorului, în acest caz acestea fiind legate de *supravegherea atentă a minorului prin intermediul unui serviciu specializat în colaborare cu familia și școala*. Obiectivele supravegherii trebuie să fie axate pe următoarele aspecte:

- Controlul frecventării cursurilor școlare;
- Controlul anturajului și al petrecerii timpului liber.
- De asemenea, s-a considerat necesar ca în același timp, minorul să fie inclus în *programe de asistență psihosocială axate pe schimbarea atitudinal-comportamentală care să vizeze atingerea următoarelor obiective :*
 - Învățarea de tehnici de a rezista la presiuni externe și alegerea unui anturaj adecvat nevoilor minorului;
 - Prevenirea și controlul agresivității și eventual, a consumului de alcool;
 - Conștientizarea gravității faptelor și din perspectiva victimei, precum și prevenirea recidivei.

Rezumat

În societatea contemporană violența a devenit o constantă cotidiană implicită fenomenului de criminalitate, problemă asupra gravității căreia se referă studiile recente și rapoartele specialiștilor în domeniu. Devine tot mai îngrijorător faptul că violența cu formele ei de manifestare a invadat mediul familial luând amploare fenomenul de violență domestică care afectează pe toți membrii familiei de la copiii până la persoanele vârstnice. Prezentul studiu evidențiază relația coocurentă dintre violența domestică și abuzul asupra copilului definind astfel, violența în familie care, în anumite situații și contexte, se poate constitui în factor de risc criminogen, în general sau în factor de risc delinvențional pentru minori. În

consecință, mediul familial pozitiv se asociază factorilor protectivi sau inhibitori ai conduitei delincvenționale în rândul minorilor; în timp ce, mediul familial negativ, în speță conflictual, poate fi asociat, în anumite condiții, factorilor precipitatori sau de risc delincvențional pentru minori. Argumentația studiului se sprijină pe teoriile socializării și controlului social arătând că violența în familie contribuie la deteriorarea climatului educativ familial care se îndepărtează vizibil de la îndeplinirea funcțiilor de socializare-educație și de control social. Paradoxal, mediul familial este un spațiu securizant caracterizat prin profunde relații afective și totodată, „cel mai activ centru de agresivitate”. Așa cum arată și studiile recente familia se situează printre primele locuri în ceea ce privește victimizarea și revictimizarea copilului. Intensitatea agresivității intrafamiliale fiind dificil de măsurat (ceea ce determină și limitele cadrului metodologic al lucrării) – manifestările sale constituind de foarte multe ori un secret bine păzit care se asociază păstrării unei imagini pozitive a grupului familial – ne limităm să exemplificăm printr-o analiză de caz sugestivă din perspectiva relației dintre violența în familie și delincvența juvenilă.

Cuvinte cheie: agresivitate umană, violență familială, abuz asupra copilului, victimizarea copilului, factori de risc delincvențional.

Bibliografie

- Abraham, P., Dersidan, E., 2004, *Codul penal al României: comentat și adnotat*, Național, București.
- Amza, T., 2002, *Criminologie. Tratat de teorie și politică crimonologică*, Lumina Lex, București.
- Butoi, T. (coord.), 2004, *Victimologie. Curs universitar – perspectiva psihologiei victimale asupra cuplului penal victimă-agresor*, Editura Pinguin Book, București.
- Constantin, Mădălina, 2004, *Maltratarea copilului între cunoaștere și intervenție*, Editura Lumen.
- Dragomirescu, V., 1976, *Psihosociologia comportamentului deviant*, Editura științifică și enciclopedică, București.
- Dublea A., ș.a., 2005, *Ghid de practici instituționale în instrumentarea cauzelor cu minori*, Asociația Alternative Sociale, Iași.
- Durnescu, I. (coord.), 2002, *Manualul consilierului de reintegrare socială și supraveghere*, Ed. Themis, Fundația Europeană „Nicolae Titulescu”, Filiala Craiova.
- Ferréol, G., Neculau, A. (coord.), 2003, *Violența. Aspecte psihosociale*, Polirom, Iași.
- Ferreol, G., Neculau, A., 2003, *Violența. Aspecte psihosociale*, Editura Polirom, Iași.
- Foucault, M., 1995, *A supraveghea și a pedepsi*, Editura Humanitas, București.
- Gilly, M., Zazzo, R., 1976, *Elev bun, elev slab*, E.D.P., București.
- Greco, Florentina, Rădulescu, S., M., 2003, *Delincvența juvenilă în societatea contemporană. Studiu comparativ între Statele Unite și România*, Lumina Lex, București.

- Iacobuță, Al. I., 2005, *Criminologie*, Editura Junimea, Iași.
- Iancu, Stela, 2000, *Psihologia școlarului. De ce merg unii elevi încruntați la școală?*, Editura Polirom, Iași.
- Institutul Național de Criminologie, 2004, “Studiu privind evaluarea aplicării unor elemente de justiție restaurativă în România”, în *Evaluarea sistemului de justiție restaurativă în România*, Editura Oscar Print, București, pp. 89-117.
- Jinga, I., Negret, I., 1999, *Familia, acest miracol înșelător*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
- Kierkus, C. A, Baer, D., 2002, “A social control explanation of the relationship between family structure and delinquent behaviour”, în *Canadian Journal of Criminology*, volumul 44, nr. 4, Ottawa, pp. 425-458.
- Miftode, V. (coord.), 2002, *Populații vulnerabile și fenomene de automarginalizare – strategii de intervenție și efecte perverse*, Lumen, Iași.
- Miftode, V., 2003, *Tratat de metodologie sociologică. Tehnici de investigație de teren. Elaborarea proiectelor de intervenție*, Lumen, Iași.
- Miftode, V., 2004, *Sociologia populațiilor vulnerabile. Teorie și metodă*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.
- Mitrofan Iolanda, 1989, *Cuțul conjugal. Armonie și dizarmonie*, Editura științifică și enciclopedică, București.
- Mitrofan, Iolanda, Ciupercă, C., 1998, *Incursiuni în psihosociologia și psihosexologia familiei*, Editura Press Mihaela., București.
- Mitrofan, N., Zdrenghea, V., Butoi, T., 2000, *Psihologie judiciară*, Casa de Editură și Presă „Șansa” S.R.L., București.
- Muntean, A., Popescu, M., Popa, S., 2001, *Victimele violenței domestice: copiii și femeile*, Editura Eurostampa, Timișoara.
- Neamțu, Cristina, 2003, *Devianța școlară. Ghid de intervenție în cazul problemelor de comportament ale elevilor*, Polirom, Iași.
- Neamțu, G. (coord.), Stan, D., 2005, *Asistența socială. Studii și aplicații*, Editura Polirom, Iași.
- Păunescu, C., 1994, *Agresivitatea și condiția umană*, Editura Tehnică, București.
- Poledna, Sorina (coord), 2002, *Modalități de intervenție psiho-socială în activitatea de probațiune*, Presa Universitară Clujeană.
- Poledna, Sorina (coord.), 2004, *Raport de cercetare. Comportamentul delincent. Factori de risc și factori protectivi*, Anul III, nr. 11 din 2004, E.D.P., R.A., București.
- Rădulescu S., 2001, *Sociologia vieții (intra)familiale: victime și agresori*, Editura Lumina Lex, București.
- Rădulescu, S., Banciu, D., 1990, *Introducere în sociologia delinvenței juvenile*, Editura Medicală, București.
- Rădulescu, S., Banciu, D., 1996, *Sociologia crimei și criminalității*, Editura „Șansa”, București.
- Rășcanu, R., 1994, *Psihologia comportamentului deviant*, Editura Universității, București.
- Rotariu, Noela, Rotariu, I., 2005, *Violența domestică în dreptul penal roman*, Princeps Edit, Iași.

- Sandu, Maria, 2005, „Aspecte asistențiale din perspectiva dezvoltării sistemului românesc de probațiune”, în Petru Iluț, Laura Nistor, Traian Rotariu, *România socială. Drumul schimbării și al integrării europene*, vol. III, EIKON, pp. 311-330.
- Sandu, Maria, 2007, „Cercetarea criminologică între practica și politica anticriminală”, în *Revista de Cercetare și Intervenție Socială*, volumul 19/2007, pp. 43-60.
- Stănciulescu, Elisabeta, 1997, *Sociologia educației familiale*, vol. I, Editura Polirom, Iași.
- Tănăsescu, I., 2003, *Criminologie. Agresologie. Victimologie. Detentologie*, All Beck, București.

*** *Codul de procedură penală*, Editura All Beck, București.

*** *Hotărârea Guvernului nr. 1239 din 2000* privind aprobarea *Regulamentului de aplicare a dispozițiilor OG 92 din 2000* pentru organizarea și funcționarea serviciilor de reintegrare socială și supraveghere.

*** *Legea nr. 217 din 2003* pentru prevenirea și combaterea violenței în familie.

*** *Legea nr. 294 din 2004 privind executarea pedepselor și a măsurilor dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal.*

*** *Ordonanța Guvernului nr. 92 din 29 august 2000* privind organizarea și funcționarea serviciilor de reintegrare socială a infractorilor și de supraveghere a sancțiunilor neprivative de libertate.

*** *Legea nr. 129 din 20 martie 2002 pentru adoptarea și modificarea OG 92/2000* pentru organizarea și funcționarea serviciilor de reintegrare socială și supraveghere.

*** *Legea nr. 211 din 27 mai 2004* privind unele măsuri pentru asigurarea protecției victimelor infracțiunilor.

*** *Legea nr. 272 din 21 iunie 2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului.*

*** *Legea nr. 301 din 28 iunie 2004 privind adoptarea noului Cod penal.*

*** *Legea nr. 123 din 4 mai 2006 privind statutul personalului din serviciile de probațiune.*

*** *Legea nr. 192 din 16 mai 2006 privind medierea și organizarea profesiei de mediator.*